

EGY FRÁTER-HAGYATÉK KÁLVÁRIÁJA A BIHAR MEGYEI ASSZONYVÁSÁRÁN

Széthordják az épített örökséget

FOTÓK: SÜTŐ ÉVA

A restitúciós törvények útvesztőiben olyan híres ingatlanok pusztultak el Partium-szerte, amelyeket többé nem lehet pótolni. Őseink kéz- és lábnyomait benövi a gyom, vagy idegen kezek építik át, hogy semmi ne utaljon a több százéves múltira.

→SÜTŐ ÉVA

Hosszan elnyúló parasztházak, porták közepén rogyant gazdasági épületek tanúskodnak a hajdani módosabb asszonyvásári életről. A fák közé kifeszített szárítókötél az egyetlen tanúja az itteni életnek. A vadszőlővel befutott falak, lépcsők és a rengeteg gyomnövény valószerűtlenül teszi a tájat. Csak egy-egy kőbor varjú kiált „kárt” a gazda után. Az egész napos falujárás után érdemes szusszanni egyet a hihetetlen csendben, bár az egykori Fráter-kúria és a híres pincesorok állapota lehangoló.

A néhány éve elhunyt Kordics Imre helytörténész szerint 150 néprajzi jelentőségű borospincét írtak itt össze. Pár éve már csak 59-et számoltak, ebből is mindössze 46 őrzi eredeti formáját, 70-nek még látszik a helye és 21-nek már nyoma sincs. A falu közelében, egy domboldalon öt „utcában” rendezve sorakoznak ezek az építészeti értékek, a népi építészet legszebb, legeredetibb emlékei közé tartoznak. Az 1692-es összeírás szerint a török hódoltság alatt a szőlőt sok helyen jobban megművelték, mint a szántókat. Asszonyvásárára a jó minőségű szőlőt termő helységek közé volt sorolva.

Bél Mátyás (1684–1749) író, evangélikus lelkész, történet- és földrajztudós 1726-ban borait a legjobbak között említette, pincéiről pedig így írt: „itt csodáltam meg az erdőbe ásott pincéket, amelyek teli voltak borral...” Az egykori pincék és maga a kúria téglái az „új honfoglalók”, azaz a cigányság tákolmányait hivatottak szolgálni. Az Érmellék egyik legszebb kúriája pusztult így el Asszonyvásárán.

A 2011-es népszámlálás első adatai szerint az észak-bihari településeken sokáig ki sem tértek a roma lakosság számadataira, arányuk még sosem mutatott csökkenő

Az egykoron tizenhárom teremből álló épületnek már csak a kéménye magasodik az ég felé

tendenciát az ország egyetlen településén sem. Érdekes, mennyien megmozdulnak Európa-szerte, ha a romák otthontartásáról vagy felzárkóztatásáról esik szó. Ha maholnap a magyar kikopik a saját életteréből, senkit sem érdekel, senkinek nem szúr szemet. Pedig ez is megérne egy kimutatást, hiszen Erdélyben, a Partiumban, il-

→A múlt század közepe táján kezdődött kommunista államosítás idején a rendszer által elkobzott impozáns ingatlanokban katonai laktanyákat vagy termelőszövetkezeti irodákat rendeztek be. A lényeg a hatalom fitogtatása volt.

letve ezen belül az Érmelléken a cigányok száma rohamosan nő, míg a magyaroké elkésérítően csökken. 1977 óta a roma lakosság megháromszorozódott, míg a magyaroké 2011-re egyharmad résszel csökkent. Székelyhíd és a hozzátartozó falvak egyharmada ma már roma származású, Asszonyvásárán, Érbogyoszlóban és Érselénden pedig az ötven százalék fölül emelkedik. Az egész Partiumban az ilyen települések lajstroma jóval hosszabb.

A rohamos fogyást többek között az érbogyoszlói adatok példázák leginkább: egy közelmúltban kapott kimutatás szerint a tizenhét

újszülöttből tizennégy cigány és három magyar, míg huszonhat halálzásból kettő roma, huszonnégy magyar. A néhány évtizeddel ezelőtti szintiszta magyar Asszonyvásárán 2002-ben 60–40 százalékos volt a lakossági arány a magyarok javára. 2015-re ez az arány az ellenkezőjére fordult.

A mindenkori hatalom erőfitogtatása

A múlt század közepe táján kezdődött kommunista államosítás idején a rendszer által elkobzott impozáns ingatlanokban katonai laktanyákat vagy termelőszövetkezeti irodákat rendeztek be. A lényeg a hatalom fitogtatása volt. Erre több példa is van a Partiumban. Az ottományi Komáromi-kastély és az érköbölküti Dráveczky-kúria termelőszövetkezeti irodaként működött. Érmihályfalván, a Stubenberg-kastélyban az állami gazdaság irodahelyiségeit rendezték be, a Lovassok főutcai úri lakába szövetkezeti irodáktól műhelyekig mindent beköltöztettek. A Bernáth-Bujanovics elkobzott ingatlan kórházzá alakítása előtt katonai laktanyaként szolgált. Az asszonyvásári Fráter-kúriának is jószágigazgatósági épület volt a rendeltetése.

Hiú remények?

A múlt században államosított ingatlanok sorsa az 1989-es változást követően vált igazán aggasztóvá. Elkezdődtek a véget nem érő restitúciós perek, amelyek a mai napig tartanak. Az igazságszolgáltatás malmai lassan őrölnék, talán nem is véletlenül. Vannak perek, amelyek egyidősek a restitúciós törvénnyel. Eközben a kastélyok, kúriák – amelyekről mindenki levette a kezét, mert úgymond „per alatt állnak, nem tartoznak senkihez” – pusztulásra, széthordásra vannak kárhóztatva. Gyakorlatilag harminc év óta romlik az állaguk anélkül, hogy épített örökségünk enyészete bárkit is érdekelne. A kevés kivételt csak a Bőjte Csaba dévai alapítványa által gyermekmenhelyé alakított kastélyok, kúriák képeznek. Ezekon kívül mára

legtöbbnek a pusztai falai maradtak, vagy még azok sem. Sok helyen az önkormányzatok akadályozták a jogos visszaszolgáltatást. Inkább pusztuljon az épített örökség, mintsem gazdát cseréljen.

Bár az asszonyvásári kúria rég visszakerült a római katolikusok tulajdonába, Fejes Rudolf Anzelm váradhegyfoki prépost-prelátus folyamatosan aggódik a hatalmas gazban alvó romok állapota miatt.

Gazban alvó romok. Kevesen viselik szívükön sorsukat

Még legutóbb pályázatokban és a külhoni segítségben reménykedett. Sok helyütt már csak porladó téglahalmok jelzik a szebb időket megélt udvarház helyét. Egy-egy álló falrész, tetőmaradvány s a valamikori főkaput tartó oszlopok árulkodnak a hajdani dicsőséges időkről. Az egykoron tizenhárom teremből álló asszonyvásári épületnek mára csak a kéménye magasodik az ég felé. Egyedül ez őrzi a ház tűzhelyének emlékét és a reménységet, amelyet újra életre szeretett volna kelteni az egykoron híres tanítói rend képviselője.

Asszonyvásár története dióhéjban

Fráter Pál 1582-ben Báthory István fejedelemtől kapta adományképpen a Bihar megyei Boldog Asszony Vásárát. Fia, Fráter István 1600 körül kastélyt épített a

településen, amelyet 250 esztendő múlva a birtokkal együtt egy későbbi Fráter Pál (1807–1867), Bihar vármegye főjegyzője 1848-ban a premontrei rendnek adományozott. A romokban heverő asszonyvásári udvarházon kívül Fráter-kúriákat Bihar megyében többek között Érsemjénben, Gálospetriben és Cséhtelegen találni, de ezeket szerencsére megkímélték az avatatlan kezek.

Bunyitay Vincze (1837–1915) Bihar megyei egyháztörténész, címzetes püspök, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja tollából származik a falu egyik leírása is, amely szerint Asszonyvására hajdan igen jelentős helynek számított. Királynék birtoka volt, őket nemzetünk egyszerűen „asszonyoknak” nevezett, éppen úgy, mint az ifjabb királyt „uramnak”. Azt, hogy e falu valaha korona-birtok volt, igazolja az is, hogy a királyi alapítású váradelőhegyi (másként váradhegyfoki) premontrei prépostsághoz tartozott. Egy monda a falu nevét onnan származtatja, hogy itt tartották az egyház védőszentjének, Nagyboldogasszonnak búcsúnapján az évenkénti vásárokat, amelyet Boldogasszony-vásárának vagy egyszerűen Asszonyvásárának (Forum Reginae) neveztek.

A falu már helyzeténél fogva alkalmas volt nagyobb sokadalom befogadására. Eredetileg ugyanis nem a mai helyén állt, hanem lentebb, a Nagyvárad–Szatmárnémeti országút két oldalán: e nagy kereskedelmi út a falun vezetett keresztül, s az üzletelő emberek megállóhelyül szolgált. A településen a korai középkorban már templom is állt. Valamikor az 1200-as években egy „Pusztai falu” nevű emelkedésen említik először az Istennek szánt kegyhelyet. János nevű papja már pápai tizedet fizetett. Egyházi birtokká IV. László idejében vált, majd II. István a Váradelőhegyi premontrei prépostságnak adományozta. Az új templomot 1894-ben a premontrei prépostság építtette Benedek Ferenc apát idején. Pusztai falu egykori középkori temploma minden bizonnyal elpusztulhatott.

→A cigányság a Kárpát-medencében

A cigányság a 15–16. században kezdett tömegesen bevándorolni a Kárpát-medencébe. Zsigmond király engedélyezte először átvonulásukat az országon. Többnyire karavánokba verődve kóboroltak. A Magyar Királyságban először egy 1489-es oklevél említi „zenével foglalkozó cigányokat”, mégpedig Beatrix kétszeres magyar királyné – Hunyadi Mátyás magyar király és II. Ulászló második feleségének – zenész cigányaiaként. Török időkben az oszmánokat vasművesekként szolgálták. De zenészként, tűzmesterként, fegyverkovácsként vagy borbélyként is számon tartották őket. E kóborló nemzetet Mária Terézia császárnő próbálta először rendelettel letelepíteni és megrendszabályozni, de eredménytelenül.